

**LIORA BIGON AND ERIC ROSS. (2020). GRID PLANNING
IN THE URBAN DESIGN PRACTICES OF SENEGAL. SWITZERLAND: SPRINGER.**

Kitap İncelemesi

Harun BİÇAKCI

Arş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

harunbicakci@gmail.com | ORCID: 0000-0002-9222-6124

Kitap iki yazarın ortak çalışmasının bir ürünüdür. Aslen Afrikalı ve mimarlık tarihi eğitimi gören Liora Bigon, Batı Afrika'daki eski Fransız sömürge metropollerini üzerinde kapsamlı çalışmalar yapmaktadır. Kültürel coğrafya uzmanı olan Eric Ross ise, Senegal'deki İslam kentlerinin tarihi ve çağdaş gelişimi konusunda önde gelen kişilerdendir (v). Yazarların Senegal kentleri üzerine araştırmaları ise uzun solukludur. Bigon'un, 20 yılı; Ross'un ise 30 yıldır bu alanda çalışmaları vardır (vii). Ayrıca, Önsözde yazarların tanışma ve kitabın ortaya çıkış serüveni detaylı olarak resmedilmektedir.

Esere bakıldığında toplam dört bölüm vardır: Giriş: Tarihsel Gelenekler, Izgara-Plan Kültürleri ve Afrika (Introduction: Historiographic Traditions, Grid-Plan Cultures and Africa), Senegal'deki Vernaküler Mimari: Elit Mekansal Bir Uygulamanın Yaygınlaştırılması (The Vernacular Grid in Senegal: The Popularization of an Elite Spatial Practice), Senegal'deki Sömürge Döneminde Izgara Planının Yapılandırılması: Comptoirs, escales, villages de liberté, komünler ve Başkentler (Configuring the Colonial Grid in Senegal: Comptoirs, escales, villages de liberté, communes and Capitals), Karışık Izgara Planlar: Vernaküler ve Çağdaş Senegal Kentlerinde (Post) Sömürge Planlama Etkileşimleri (Entangled Grids: Vernacular and (Post)Colonial Planning Interactions in Contemporary Senegalese Cities).

Birinci bölümde yazarlar, Afrika'nın İslam araştırmaları ve dünya tarihi içindeki yerine değindikten sonra küresel kentleşme çalışmaları ve küresel kent tarihi ile kentsel planlama tarihi içinde Afrika'nın yerini değinmektedirler. Burada Batı merkezli kentleşme, kentsel planlama tarihi ve medeniyet çalışmaları alanında değil İslam tarihi çalışmaları açısından da Afrika'ya pasif rol verilerek sadece İslam'ı alan yer olarak görülmesini ve İslam'ın Afrika'daki (Islam in Africa) yerinden sıklıkla bahsedilmesine karşın İslamiyette Afrika (Africa in Islam) üzerine çalışılmamasını olarak eleştirirler (3). Yazarların da vurguladığı gibi sadece Batı merkezli kentsel planlama tarihi çalışmalarında değil İslam araştırmalarında da Afrika merkezli bir bakışın getireceği katkıların da olabileceği çoğunlukla unutulmaktadır .

Daha sonrasında kitabın yapısı ve araştırmanın yöntemi hakkında detaylı bilgiler vermektedirler. Yazarlar, Senegal'in tarihi ve çağdaş kentsel tasarım ve planlama

uygulamalarına ilişkin veriler resmi planlama belgeleri, arşiv kaynakları, uydu görüntüleri ve alandaki doğrudan gözlemlerden elde etmişlerdir. Her iki yazar da, bu ortak çalışmalarından önce Senegal'in farklı şehirlerinde, özellikle Dakar ve Touba'da saha çalışması da yaptıklarını ifade etmektedirler. Ayrıca, Ocak 2018'de, Rufisque, Tienaba, Ndiassane, Thiès, Tivaouane, Diourbel, Fatick, Foundiougne ve Kaolack'ın kentsel yerleşimlerini de içeren ortak bir gezi gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada yapılan analizlerin çoğu kentsel morfolojinin kartografik temsillerinden elde edilmiştir (30-31).

İkinci bölümde, yazarlar, ızgara planlamanın Senegambia bölgesindeki yerleşim tasarımı tarihinde çok eskilerden itibaren varlığını vurgulamaktadırlar. 16. Yüzyıldan itibaren ızgara planlamanın bu bölgede dış etkilerden oldukça bağımsız olarak geliştiği detaylı olarak iredelenmektedir (39-40). Bölgede görülen ızgara planlamanın Batılı gelenekle bir ilişkisinin olmadığı savunulmaktadır. Diğer bir deyişle, Senegaldaki eski ızgara planlama geleneği ile sömürge döneminde Fransız koloni yönetiminin ortaya koyduğu planlama arasında doğrudan ilişki olmadığı belirtilmektedir.

Bölümün devamında eski dönemdeki ızgara planlama örneklerine yer vermektedirler. Bigon ve Ross'a göre, ızgara tasarımına ilk önce kraliyet başkentlerinin (Kahone, Lambaye, Diakhao ve Maka) düzeninde karşılaşılmaktadır. Bu geleneklere göre, "Senegambian krallıklarının başkentleri dik açılarda kesişen sokak ızgaraları olarak ortogonal bir şekilde yapılandırılmış ve halka açık bir meydanın karşısındaki bir saray bileşiğine odaklanmaktadır" (40). Bir diğer örnek olarak, Senegambian din adamları kendi yerleşim yerlerini kurduklarında bu yerlerin özerkliği Batı Afrika'daki yönetimin yerleşik bir özelliği olduğunu belirttikten sonra (48) bu kasabaları kuran Müslüman din adamlarının bilinçli olarak on yedinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıllara kadar ızgara-ve-pénc modelini benimsedikleri ifade edilmektedir (51). Yazarlara göre bunun bir pratik sonucu ise ızgara planlamanın, Ngalik, Ndanke, Gunjur, Dinguiraye gibi İslami eğitim merkezlerinin düzenlenmesinde kullanılmasıdır (83). Ancak, yazarlar, ele aldıkları eski dini kentlerin çağdaş planlarının olmamasına rağmen, sözlü tarihler ve mevcut düzenlerinin, kraliyet başkentleri gibi, içsel ızgara ve pénc modeline göre düzenlendiğini belirtmektedirler (50). Dahası, Bigon ve Ross'a göre, erken dönem Müslüman ızgara planları Helenistik-Roma geleneğinden de türetilmemiştir, ancak planlama ihtiyacı ortaya çıktıkça ampirik olarak bu planların sahada geliştirildiğini savunmaktadırlar (54). Yazarlara göre Fransız sömürge yönetimi eski topraklara yeni bir coğrafya dayatmıştır (60). Bu sömürge dönemindeki kentsel gelişimin ve planlamanın ise tek taraflı olmadığını Sufi dini yapıların da modern ızgara planlama geleneğine önemli katkıların olduğunu da vurgulayarak sonrasında Kadiriyye, Ticani, Müridi, Layene tarikatları hakkında bilgiler verip bunların Senegaldeki kentsel yerleşim planlamaları hakkında bilgiler vererek bölümü noktalarlar.

Üçüncü Bölümde, yazarlar, bu planlama aracının ilk merkantilist ticaret şirketleri ve sonrasında sömürge yönetimi yetkilileri tarafından nasıl kullanıldığını araştırmaktadırlar. Üç yüzyılı aşkın bir süredir, hem resmi olmayan hem de resmi

sömürge rejimleri aracılığıyla, Fransızlar çeşitli ızgara planlı yerleşimler yaratmışlardır: communes, villages de liberté, comptoirs, and escales (89). Fransız ticaret merkezlerindeki (comptoirs ve nehir escales) erken hesitatif sokak hizalamalarından itibaren, Fransız kentleşme politikaları komünlerde ve sömürge başkentlerinde daha kapsamlı ızgara planlarını teşvik etmek için geliştirilmiştir. Ayrıca, Fransızlar villages de liberté'leri (kurtarılmış köleler için hapishane kampları) düzenlemek için ızgara planlar kullandı, buna karşılık tüm bu süre boyunca ihracat ürünü olan fıstık üretimi için de ızgara planlı demiryolu pazar kasabalarını (demiryolu escales) kurdular (29). Öte yandan, Sömürge dönemi ızgara planları, Büyük Dakar olan çok merkezli yığılmanın kentsel dokusunun sadece küçük bir yüzdesini oluşturur. Örneğin, başlangıçta 1914'te Afrika'lıların yerleşimi için izole edilmiş olan Médina mahallesi şimdi toplanmanın en sıkışık merkezi mahallelerinden biridir (136). Sonuç olarak baktığımızda, yazarların bu bölümde kentsel ızgara planlarının kullanılmasına ilişkin siyasi, ekonomik ve kültürel gerekçeleri detaylı şekilde sunarak tartıştıkları görülmektedir.

Son bölüme geldiğimizde ise, yazarlar, Senegal örneğinde hem yerli hem de sömürge dönemi ızgara planlama uygulamalarının yüzyıllar boyunca bir arada uygulandığını gösterme çabasındadırlar (138). Bu kapsamda, bu mekânsallığı, iki mekânsal uygulamanın (yerli ve dışsal planların) Senegal'in beş önemli kenti özelinde (Touba, Dakar, Diourbel, Kaolack ve Tivaouane) formalistik ve yaratıcı bir şekilde nasıl melezleştiğini izleyerek araştırmaktadırlar (145). Örneğin, yazarlar, Batı Afrika'daki Fransız sömürge planlamasının gösteri parçası olan Dakar'da, yerli Lebou pénc ağının, tüm yok etme girişimlerine direndiğini ve dayatılan sömürge ızgara sistemi içinde geliştiğine dikkat çekerler. Daha sonra sömürgecilğe karşı mücadelenin simgesi bir kent olan Touba'da, Senegal'in bağımsızlığını sonrası yaygın şekilde Batı tasarımı kitlesel yerleşim birimi modellerinin uygulanmasının sömürge dönemindeki Sufilerin kentleşme modelinin karakteristik özelliği olan yerli ızgara ve pénc modelini yuttuğuna da işaret edilmektedir. Öte yandan, yazarlara göre Tivaouane, Kaolack ve Diourbel'in "melez" kentlerinde yerli ve dışsal ızgara tasarım modelleri ayrılmaz bir şekilde iç içe geçmişlerdir (148-195).

Sonuç olarak, eser, sömürgeci dönem için adeta yokluk halinde tasvir edilen Afrika kent tarihine ilişkin yerleşmiş kalıpların aksine Senegal örneğinde ızgara plan şeklinde yerleşmelerin varlığını zengin bir kaynakça ve bilgilerle ortaya koyarak alan yazına önemli bir katkı sunmaktadır. Bakıldığında, İslamiyetin ve Fransız sömürge yönetiminin Sengal'de kentsel mekanın yönetimi üzerindeki etkisi detaylı olarak okuyucuya sunulmaktadır. Çalışma, Fransızların onsekizinci yüzyılda ızgara planlamayı sistematik olarak kullanmaya başlamadan önce de Batı Afrika'da Senegal kentleri özelinde bir ızgara planlama geleneğinin varlığını bizlere göstermektedir. Diğer bir deyimle, kent ve kentleşme üzerine Batı eksenli düşünce biçiminin kentleşme ve kent tarihini ortaya koymadaki eksikliğini de gözler önüne serer. Bu bağlamda Batı merkezli anlatının yerine daha kapsayıcı bir küresel kent planlama tarihine olan

ihtiyacı görünür kılmaktadırlar. Ayrıca, kentlerin ortaya çıkışında önemli bir faktör olan dinin önemine de ortaya koymaktadır. Senegal örneğinde Sufi tarikatlarının kendi kasaba ve kentlerini yaratmada, planlanmada ve yönetmede en dinamik ve görünür güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların yanı sıra, hem metodolojisi hem de içeriği ile Afrika kent tarihinin nasıl irdelenmesi gerektiğine dair yol gösterici bir eserdir. Belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise yazarların bu çalışmayı vücuda getirirken ki aldıkları fonlardır. Çalışma, Afrika kentleşmesi ve kent tarihi özelinde söylenecek olursa kapsamlı çalışmaların ortaya çıkması için alanda çalışan uzmanların finansal desteklere hızlı ve rahat erişiminin önemini de ortaya koymaktadır.